

Praha, Acta demographica II, Československá demografická společnost při ČSAV a Výzkumný ústav sociálně ekonomických informací 1978, 301 s., 2 grafické přílohy

Publikace (mimo předmluvy a úvodu) je členěna do 4 kapitol. V první, nazvané *Obecná východiska sledování*, podávají autoři přehled teoretických problémů sociálně geografické regionalizace. Vymezení cíl práce: „klasifikaci regionů jakožto objektivních celků“. Za východisko pro dosažení tohoto cíle považují systém teoretických principů diferenciace reality, v níž má sociálně geografická diferenciace své specifické postavení.(1)

Označují ji za vývojově i komplexně vyšší — za sekundární diferenciaci — která v sobě zahrnuje i diferenciaci primární (fyzicko-geografickou), již je podmíněna. Tato podmíněnost se však mění v závislosti na čase a řádu a postupně se uvolňuje — až po relativní nezávislost obou diferenciací. Autoři ztotožňují „vnitrostátní“ a „vlastní“ sociálně geografickou diferenciaci, při níž jsou jako základní jednotky zkoumány komplexní sociálně geografické regiony, definované jako relativně uzavřené systémy všech základních sociálně geografických jevů a procesů a v rámci ČSR rozrůzněné na mikroregiony (1. a 2. stupně), mezoregiony (1. a 2. stupně), a makroregion.

Druhá kapitola, *Způsob hodnocení sociálně geografické diferenciace ČSR*, se zabývá analýzou, výběrem a hierarchizací sociálně geografických regionálních procesů vázaných na obyvatelstvo. Na nejnižším řádu diferenciace působí mikroregionální procesy, jež vyjadřují vztahy mezi bydlištěm, pracovištěm a základními službami (hlavně dojíždka za prací a nákupem průmyslového zboží, pak dojíždka do středních a odborných škol, za vyšším zdravotnickým vybavením, popřípadě za komunálními službami) a integrují sociálně geografické mikroregiony. Mezoregionální procesy jsou relativně uzavřené na nižším řádu, než je území ČSR (hlavně migrace obyvatelstva a dojíždka do divadel a za nákupy speciálního průmyslového zboží), makroregionální procesy pak na úrovni ČSR, resp. ČSSR (národohospodářský komplex výrobních kooperací, vztahy k národním střediskům, vrcholným kulturním a vědeckým institucím atd. — pro jednoznačnost hranic makroregionu nebyly uvedené procesy zkoumány). Vymezení a hierarchie sociálně geografických regionů vychází z „nodálních“ jader regionů, jež představují „systém koncentrací sociálně geografických aktivit“. Se zvyšováním řádu se koncentrace zmíněných aktivit neomezuje jen na samotný „nodus“, ale probíhá v rámci rozsáhlejších území, jež autoři nazývají základními koncentračními prostory, a jejichž hodnocení rozšiřuje poznatky o nodálních sociálně geografických regionech na mezoregionální a makroregionální úroveň.

V třetí kapitole, *Charakter sociálně geografické diferenciace ČSR*, se autoři zaměřují na analýzu a výběr regionálních charakteristik. Za důležitou regionální charakteristiku označují velikost regionu (počet obyvatel jádra i příslušného zázemí), za hlavní pak regionální význam jader (modifikovaný počet obyvatel regionu). Určení regionálního významu jádra představuje vlastně určitý způsob syntetického vyjádření významu příslušného sídla v systému osídlení. Většinou se toto hodnocení provádí pomocí prostého počtu obyvatel. Regionální význam jádra však zhodnocuje i zázemí sídla; prostý počet obyvatel jádra je vážen rozsahem zázemí, které sjednocuje. Prato může vzniknout rozdíl v pořadí sídel podle prosté velikosti a podle jejich regionálního významu. Například Děčín se 47 tisíci obyvatel byl podle prosté populační velikosti před Kolinem s 28 tisíci obyvatel. Pořadí hodnocené výsledným regionálním významem je však obrácené: Kolin s 86 body stojí na významnějším místě v systému osídlení než Děčín se 79 body (údaje z roku 1967 se vztahují k relativně autonomním jádrům na 2. stupni mikroregionální sociálně geografické diferenciace). Tyto základní charakteristiky doplňují autoři ještě řadou jiných, mimo jiné i relativním regionálním významem jádra (poměr obyvatelstva žijícího v zázemí k počtu obyvatel v jádru). Charakteristiky mohou mít platnost pro určitý regionální řád (jako specifické charakteristiky), nebo jde o hodnocení „maximálního“ řádu, na němž dané jádro ještě vytváří region (souhrnné charakteristiky).

Charakteristika exponovanosti polohy jádra nebo sociálně geografického prostoru je úhrnem dílčích hodnocení tzv. mezopolohy, polohy vůči základním koncentračním prostorům a polohy vůči hlavním osám spojujícím tyto prostory. Vyjadřuje rozsah a systém spojení nejvýznamnějších sociálně geografických koncentrací a umístění jader, respektive celých prostorů v relativně homogenních „exponovaných“ či „periferních“ územích.

(1) Hampl, M.: *Teorie komplexity a diferenciace světa (se zvláštním zřetelem na diferenciaci geografickou)*. Praha, Univerzita Karlova 1971, 183 s.

Teprve relace mezi regionálním významem a polohou jader, resp. regionů, vyjádřená tzv. stupněm relativní autonomie, umožňuje rozlišit mikro, mezo a makroregionální úroveň (včetně dalšího členění uvnitř jednotlivých regionálních řádů). Tímto způsobem autoři hodnotí sociálně geografický systém, jeho subsystémy i jednotlivé případy. Výsledky hodnocení jsou uvedeny v tabulkových a grafických přílohách (tabulka *Základní charakteristiky regionálních jader, respektive regionů v ČSR, grafické přílohy Sociálně geografická regionální struktura ČSR a Diferenciace území ČSR podle exponovanosti*).

V poslední kapitole, *Obecná struktura sociálně geografického systému*, autoři zobecňují konkrétní poznatky o diferenciaci ČSR a vytvářejí model „obecné struktury hierarchie regionálních jader“. Zkoumáním vztahu mezi regionálním významem jader a jejich modifikovanou četností dospívají ke třem úsekům hierarchie. První úsek tvoří „problematická“ jádra, která ještě nedosáhla sociálně geografické komplexnosti, protože neměla minimální kvantitativní rozsah regionů, tj. v ČSR kolem 14 tisíc obyvatel. Více než tři čtvrtiny analyzovaných jader (z celkového počtu 201) leží v druhém úseku „kontinuální“ hierarchie. Třetí úsek autoři označují jako úsek „diskontinuální“ a individualizované hierarchie a zahrnují do něho největší, ale málo četná jádra systému. Tento model pak konfrontují s existujícími teoretickými představami sociální geografie. Závěry naznačují i možnosti aplikace sociálně geografických poznatků při zkoumání rozvoje regionů.

Studie doplněná bohatým seznamem literatury a použitých statistických materiálů i tabulkovými a grafickými přílohami může být základnou pro užitečnou diskusi geografů, demografů, sociologů i jiných odborníků o problémech sociálně geografické regionalizace. Význam těchto otázek pro analýzu sociální struktury a pro územně diferenciované plánování sociálního rozvoje je víc než zřejmý.

Bohumila Princová